

Ten dwudziesty pierwszy roczek

Muzyka i słowa: autor nieznany

Polska pieśń anonimowego autorstwa związana z III Powstaniem Śląskim, której słowa wywodzą się z prostej poezji ludowej.

Nota historyczna

Zarządzony Traktatem Wersalskim plebiscyt na Górnym Śląsku miał rozstrzygnąć polsko-niemiecki spór o ten region. Datę wyznaczono na 20 marca 1921 roku. Organem nadzorującym ze strony państw Ententy była Międzysojusznicza Komisja Rządowa i Plebiscytowa na Górnym Śląsku¹.

Polskie działania koordynował Polski Komisariat Plebiscytowy² z Wojciech Korfantym³ na czele. Niemcy utworzyli Niemiecki Komisariat Plebiscytowy, którym kierował Kurt Urbanek⁴.

¹ Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku (fr. Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute Silésie) – międzynarodowa komisja działająca od 11 lutego 1920 do 10 lipca 1922, powołana na mocy 88 art. traktatu wersalskiego i umowy francusko-niemieckiej z dnia 9 stycznia 1920 w celu przeprowadzenia plebiscytu na Górnym Śląsku. Zadaniem Komisji i towarzyszących jej wojsk alianckich było dopilnowanie prawidłowego przebiegu kampanii plebiscytowej i samego głosowania oraz utrzymanie porządku i spokoju. W założeniu Komisja miała być organem bezstronnym. W rzeczywistości był w niej odzwierciedlony spór, jaki toczyły między sobą zwycięskie państwa Ententy o dostęp do gospodarki niemieckiej. [Strona na Wikipedii](#)

² Międzysojusznicza Komisja Rządząca i Plebiscytowa na Górnym Śląsku (fr. Commission Interalliée de Gouvernement et de Plébiscite de Haute Silésie) – międzynarodowa komisja działająca od 11 lutego 1920 do 10 lipca 1922, powołana na mocy 88 art. traktatu wersalskiego i umowy francusko-niemieckiej z dnia 9 stycznia 1920 w celu przeprowadzenia plebiscytu na Górnym Śląsku. Zadaniem Komisji i towarzyszących jej wojsk alianckich było dopilnowanie prawidłowego przebiegu kampanii plebiscytowej i samego głosowania oraz utrzymanie porządku i spokoju. W założeniu Komisja miała być organem bezstronnym. W rzeczywistości był w niej odzwierciedlony spór, jaki toczyły między sobą zwycięskie państwa Ententy o dostęp do gospodarki niemieckiej. [Strona na Wikipedii](#)

³ Wojciech Korfanty (ur. jako Adalbert Korfanty 20 kwietnia 1873 w osadzie Sadzawki, zm. 17 sierpnia 1939 w Warszawie) – polski przywódca narodowy Górnego Śląska, związany z chrześcijańską demokracją. Jedna z najważniejszych postaci Śląska i jego walki o przyłączenie do Polski. Jeden z ojców niepodległej Polski. [Artykuł na Dzieje](#), [Strona na Wikipedii](#), [Artykuł na Życiorysy](#)

⁴ Kurt Urbanek (ur. 10 października 1884 w Nysie, zm. 14 kwietnia 1973 we Frankfurcie nad Menem) – polityk niemiecki. Członek Niemieckiej Partii Demokratycznej (DDP) oraz burmistrz Rozbarku (dziś dzielnica Bytomia). Finansował czasopismo „Wola Ludu – Der Wille des Volkes”. Niemiecki komisarz plebiscytowy na Górnym Śląsku (niem. Volksabstimmung in Oberschlesien) w latach 1919-1921. W latach 1922–33 pełnił funkcję starosty powiatu bytomsko-tarnogórskiego (Landkreis Beuthen-Tarnowitz, oficjalnie z siedzibą w Tarnowskich Górach) w obrębie prowincji górnośląskiej. [Strona na Wikipedii](#)

Wojciech Korfanty. Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Na poziomie powiatów obie strony tworzyły powiatowe komitety plebiscytowe z komisarzami powiatowymi, a w gminach komitety gminne z mężami zaufania. Regulamin plebiscytowy opublikowano w częściach między 30 grudnia 1920 i 28 lutego 1921. Po II Powstaniu Śląskim utworzono polsko-niemiecką Policję Plebiscytową⁵ (w skrócie – Apo). Mimo formalnych zakazów i nadzoru Międzysojuszniczej Komisji Niemcy cały czas prowadzili tajne przygotowania wojskowe, szykując do zbrojnego wystąpienia własne oddziały ochotnicze (freikorpsy). We wrześniu 1920 roku Polacy na żądanie Komisji oficjalnie rozwiązali Polską Organizację Wojskową Górnego Śląska⁶. Był to jednak ruch czysto pozorny. Struktury istniały dalej, zreorganizowane na wzór wojskowy, tylko z nową nazwą – jako Centrala Wychowania Fizycznego. Formalnie była to organizacja cywilna, zajmująca się propagowaniem sportu i „zdrowego stylu życia”. Pod tym szyldem trwały zakrojone na szeroką skalę działania Sekcji Plebiscytowej Oddziału II Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych. Centralą dowodził kapitan Mieczysław Paluch, podlegający bezpośrednio Wojciechowi Korfantemu. Szefem sztabu był kapitan Alfons Zgrzebniok⁷, a jego zastępcą kapitan Michał Grażyński⁸.

⁵ Policja Plebiscytowa, Policja Górnego Śląska, Apo (niem. Abstimmungspolizei) – działająca w latach 1920–1921 policja na Górnym Śląsku, powołana przez Międzysojuszniczą Komisję Rządzącą i Plebiscytową w Opolu, za zgodą aliantów po II powstaniu śląskim. Była złożona po połowie z funkcjonariuszy polskich i niemieckich. Dbała o porządek w czasie plebiscytu z 20 marca 1921. [Artykuł na ISP](#), [Strona na Wikipedii](#)

⁶ Polska Organizacja Wojskowa Górnego Śląska (skr. POW Górnego Śląska lub POW G.Śl.) – nadzorowana i współtworzona przez Oddział VI (późniejszy II) Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i Naczelną Radę Ludową autonomiczna górnośląska organizacja konspiracyjna do walki nieregularnej, podjazdowej o secesję Górnego Śląska od Rzeszy Niemieckiej i przyłączenie go do Polski. Organizacja ta powstała 11 stycznia 1919 w Katowicach. Była główną polską siłą zbrojną w powstaniach śląskich 1919–1921. [Artykuł na Tobie Polsko](#), [Strona na Wikipedii](#)

⁷ Alfons Alfred Zgrzebniok pseudonim „Rakoczy” (ur. 16 sierpnia 1891 w Dziegowicach, zm. 31 stycznia 1937 w Marcinkowicach) – polski nauczyciel, działacz samorządowy, śląski działacz polityczny, komendant powstań śląskich, według długoletniej tradycji historiograficznej jeden z założycieli Związku Powstańców Śląskich, choć faktycznie nie brał udziału w tym procesie, „prawa ręka” wojewody pomorskiego Stefana Kirtiklisa, wicewojewoda białostocki. [Artykuł na Dzieje](#), [Strona na Wikipedii](#), [Artykuł na ABC Niepodległość](#)

⁸ Michał Tadeusz Grażyński właśc. Michał Tadeusz Kurzydło (ur. 12 maja 1890 w Gdowie, zm. 10 grudnia 1965 w Londynie) – kapitan rezerwy piechoty Wojska Polskiego, działacz niepodległościowy, społeczny i harcerski, doktor filozofii i prawa. Długoletni wojewoda śląski, politycznie związany z sanacją. [Artykuł na Dzieje](#), [Strona na Wikipedii](#), [Audycja na Polskie Radio](#)

Wydziałem technicznym dowodził Józef Jędrośka a wywiadowczym Józef Witczak. 11 grudnia 1920 roku na wniosek dowódcy Okręgu Generalnego Poznań i Okręgu Generalnego Pomorze generała Kazimierza Raszewskiego⁹. Centrala została przeformowana w Dowództwo Obrony Plebiscytu. Oprócz kadr CWF obejmowało ono także Związek Przyjaciół Górnego Śląska (faktyczne kwatermistrzostwo), Związek Hallerczyków oraz uchodźców którzy po I Powstaniu Śląskim schronili się na terenie Polski. Pierwszy dowódcą DOP został pułkownik Paweł Chrobok¹⁰. W kwietniu 1921 roku zastąpił go podpułkownik Maciej Mielżyński¹¹. Zasoby osobowe Dowództwa szybko rosły i w lutym 1921 roku obejmowały już ok. 40 tysięcy oficerów, podoficerów i żołnierzy. Cały czas prowadzono intensywne prace nad powiększeniem zasobów materiałowych, gromadząc broń – również ciężką – wyposażenie oraz zaopatrzenie. Trwały też oficjalne działania polityczne, wspierające polską organizację Plebiscytu i polską propagandę. W Polsce akcję koordynował Centralny Komitet Plebiscytowy z marszałkiem Sejmu Józefem Trąpczyńskim¹² na czele. Specjalne biura plebiscytowe utworzono również w Niemczech. We Wrocławiu utworzono Towarzystwo Opieki nad Górnoszlązakami, które wyszukiwało Polaków urodzonych na Górnym Śląsku i nakłaniało ich do udziału w głosowaniu.

⁹ Kazimierz Raszewski herbu Grzymała (ur. 29 lutego 1864 w Jasieniu, zm. 14 stycznia 1941 w Poznaniu) – polski wojskowy i polityk, generał broni Wojska Polskiego, kawalerzysta, uczestnik I wojny światowej, powstania wielkopolskiego i wojny polsko-bolszewickiej. [Strona na Wikipedii](#)

¹⁰ Paweł Chrobok, pseud. „Kunowski” (ur. 1873, zm. 1957) – polski działacz narodowy, powstaniec śląski. Urodził się w 1873 r. w Mysłowicach na Górnym Śląsku. Studiował nauki techniczne oraz filozofię w Lipsku i Darmstadt. Następnie w czasie I wojny światowej walczył w armii niemieckiej w stopniu majora. Do wojska polskiego wstąpił w roku 1918. Dowodził 58. i 59. pułkiem piechoty w stopniu pułkownika. Pod koniec 1920 r. powrócił na Śląsk, gdzie wstąpił do Centrali Wychowania Fizycznego. Następnie został mianowany szefem Dowództwa Obrony Plebiscytu. Brał udział w III powstaniu śląskim. Po przyłączeniu części Górnego Śląska do Polski w 1921 r., prowadził w Katowicach firmę oraz zajmował się majątkiem Lipie pod Lublińcem. Po rozpoczęciu II wojny światowej w 1939 r. znalazł się na emigracji w Wielkiej Brytanii i USA. Zmarł w Belleville w stanie New Jersey w roku 1957. 25 czerwca 2021 pośmiertnie mianowany został generałem brygady. [Artykuł na 100 Bohaterów, Strona na Wikipedii](#)

¹¹ Maciej Ignacy Mielżyński, ps. „Nowina-Doliwa” (ur. 13 października 1869 w Chobienicach, zm. 9 stycznia 1944 w Wiedniu) – hrabia, podpułkownik kawalerii Wojska Polskiego, polski działacz narodowy w Wielkopolsce i na Górnym Śląsku. Naczelnny wódz III powstania śląskiego, współzałożyciel Stronnictwa Polskiego na Górnym Śląsku. [Audycja na Polskie Radio, Strona na Wikipedii](#)

¹² Wojciech Trąpczyński (właśc. Stefan Wojciech, ur. 8 lutego 1860 w Dębłowie k. Gniezna, zm. 2 marca lub 2 września lub 19 października 1953 w Poznaniu) – polski polityk, prawnik, działacz Narodowej Demokracji, marszałek Sejmu i Senatu. Stał na czele władz administracyjnych podczas powstania wielkopolskiego. Był marszałkiem Sejmu Ustawodawczego (1919–1922), następnie w latach 1922–1927 marszałkiem Senatu I kadencji. Został członkiem dożywotnim Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania. [Artykuł na Dzieje, Strona na Wikipedii](#)

ŚPIEWNIK NIEPODLEGŁOŚCI

Według Międzysojusznicy Komisji uprawnione do głosowania były 1 220 524 osoby, z czego 19,3 procenta stanowili urodzeni na Górnym Śląsku emigranci. Dopuszczenie do głosowania osób które opuściły rodzinny region zostało ustanowione na wniosek polskiej dyplomacji jeszcze w 1919 roku.

Strona polska wnosząc to liczyła na masowy udział emigrantów z Zagłębia Ruhry i ze Stanów Zjednoczonych. Plebiscyt odbył się w zarządzonym terminie.

Grupa emigrantów polskich z Nadrenii biorących udział w plebiscycie (marzec 1921). Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe

Objął on 1573 gminy prowincji górnośląskiej w powiatach: bytomskim, katowickim, gliwickim, tarnogórskim, rybnickim, pszczyńskim, strzeleckim, opolskim, lublinieckim, kozielskim, kluczborskim, głubczyckim i części powiatu prudnickiego. Głosowano również w niewielkiej części powiatu namysłowskiego.

Okazało się to jednak katastrofalnym błędem. Frekwencja była bardzo wysoka. W Plebiscycie wzięło udział 1 190 846 osób, co stanowiło prawie 98% ogółu uprawnionych. Po globalnym podliczeniu głosów okazało się, że za Polską głosowało 40,4% a za Niemcami 59,5%. Wpływ na taki wynik miało złamanie zasady liczenia głosów gminami, które dałoby przewagę Polakom. Katastrofalne skutki przyniosło też preforsowane przez Polaków dopuszczenie osób, które wyjechały ze Śląska. Okazało się, że za Polską zagłosowało tylko 10 120 emigrantów. Na Niemcy oddało swój głos aż 182 288. Kolejnym błędem strony polskiej było włączenie do obszaru plebiscytowego czysto niemieckich okolic Prudnika, Głubczyc i Kluczborka. Na tych terenach polskie postulaty nie miały praktycznie żadnych szans. Za to Niemcy zyskali tam dużo głosów dających im globalną przewagę.

Wobec różnych interpretacji wyników globalnych w Międzysojusznicy Komisji pojawiły się dwa projekty podziału Górnego Śląska. Pierwszy forsowała Anglia oraz Włochy. Zakładał on przyznanie Polsce rolniczych części powiatów pszczyńskiego i rybnickiego oraz skrawka powiatu katowickiego. Z kolei Francuzi postulowali oddanie Polakom wszystkich powiatów wschodnich oraz całego okręgu przemysłowego. Nie udało się osiągnąć kompromisu i do Rady Najwyższej zostały wysłane oba projekty.

Wojciech Korfanty podał te informacje opinii publicznej. Wywołało to natychmiastową reakcję Ślązaków. Przede wszystkim doszło do wielkiej fali strajków. Polska dyplomacja wystąpiła też z oficjalną inicjatywą, proponując podział regionu zgodny z „linią Korfantego” – w większości odpowiadającą projektowi francuskiemu. Ponieważ nie dało to żadnych rezultatów, Wojciech Korfanty – wbrew zakazowi Warszawy – wydał 3 maja rozkaz zbrojnego wystąpienia. Rozpoczęło się III Powstanie Śląskie.

Analiza tekstu

„Ten dwudziesty pierwszy roczek” składa się z trzech zwrotek. Jest to bardzo prosta poezja ludowa. Pierwsza zwrotka zapowiada wielką wojnę („zalenie krwią”) i pobór do wojska „chłopaków najładniejszych”. Druga zwrotka to typowy lament, przepowiadający śmierć „najładniejszych” ochotników. W ostatniej zwrotce mamy poetycki obraz mogiły poległego żołnierza (powstańca) „pod Opolem” ochranianej przez polskiego (białego) orła. Herbowy ptak szeroko rozkłada (roztopierza) skrzydła, otaczając nimi grób bohatera. Wymienienie w tej zwrotce Opola wydaje się sugerować, że tekst powstał jeszcze przed III Powstaniem. W jego trakcie nie toczono bowiem żadnych walk w rejonie tego miasta, choć stanowczo było ono na obszarze polskich roszczeń terytorialnych.

Po II Wojnie Światowej „Ten dwudziesty pierwszy roczek” nie była tak popularna jak inne piosenki z powstań śląskich, chociaż znalazła się min. w repertuarze Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk”.

Opracował: Piotr Pacak

ŚPIEWNIK NIEPODLEGŁOŚCI

Projekt jest współfinansowany ze środków Darowizny otrzymanej od Fundacji Lotto.